

Papierrestauratie in Amsab

Kris Desij, restauratrice Amsab

In een vorig artikel kon je lezen hoe de afdeling Vlaggen & Restauratie functioneert. Ditmaal wil ik iets vertellen rond het reilen en zeilen van alles wat met papier te maken heeft binnen onze instelling.

Wanneer je de mogelijkheid krijgt om van je passie je beroep te maken kijk je plots tegen een grote uitdaging aan: bergen papier onder al zijn vormen gaan verzorgen en beschermen voor de toekomst. Als enkeling is dit zeker geen haalbare kaart en er zomaar in het wilde weg aan beginnen heeft geen enkele zin. In de verschillende afdelingen wordt er dan ook gewerkt volgens prioriteiten en in verschillende fases. Want zowel het kleinste stukje broos papier uit het archief als het dikke boek uit de bibliotheek en grote of kleine affiches en documenten uit de iconografie vinden hun weg naar de restauratietafel.

Je kan de job van papierrestauratrice in Amsab verdelen over drie terreinen:

- het conserveren en conserveren van de collectie;
- het restaureren van beschadigde documenten;
- restauratie, hulp en advies bij het in- en uitlijsten van documenten voor een tentoonstelling.

Het conserveren en conserveren van de collectie

Dit luik omvat een aantal vuistregels die je in acht neemt om de collectie op zo'n goed mogelijke wijze te bewaren voor het nageslacht.

Originele drukproef van het boek van Avanti, Een terugblik. De rug is losgekomen, de bovenste bladen moeten hersteld en de klever moet verwijderd worden (foto Sonny Plasschaert)

Je hebt uiteraard schades die ontstaan door ouderdom en die probeer je te vertragen door de documenten op te bergen in een zuurvrije omgeving. Maar de mens laat ook zijn sporen na en veel van die schades zou je kunnen voorkomen.

Aan het ontstaan en de evolutie van het papiermaken op zich kan je een artikel wijden maar de factor die een grote rol speelt in het broos worden van het papier is het verzuringproces. Tot omstreeks 1800 werd papier geschept. Het werd gemaakt van katoen en linnen. Maar vanaf 1850 werd de papierproductie gemechaniseerd en er werd houtpulp gebruikt in combinatie met een aluin-harsverlijming. Er werden ook nog bleekproducten aan toegevoegd. Dit alles veroorzaakte een achteruitgang van de kwaliteit van het papier⁽¹⁾.

Het Amsab-archief bestaat in hoofdzaak uit papier van ± 1850 tot heden.

Veel van dit papier ziet er nu sterk vergeeld en broos uit. Vooral tijdelijke druksels zoals kranten, strooibiljetten, verkiezingspropaganda, tekstaffiches, brochures, werden gedrukt op minderwaardig papier. Wie had toen ooit gedacht dat dit nu waardevol historisch materiaal zou zijn? Die documenten waren uiteraard niet bedoeld om lang te bewaren en verpulveren nu als het ware als je ze vastneemt. Elke manipulatie is er één teveel en daarom worden die uiterst fragiele stukken ook niet meer geraadpleegd door bezoekers maar is die informatie te vinden op microfiches, foto's, fotokopieën... Oude kranten worden bijvoorbeeld geconserveerd door ze op te bergen tussen zuurvrij papier en worden stofvrij gehouden door ze in een zuurvrije doos op te bergen. Zuurvrij papier en karton heeft een neutrale pH ± 7 en gaat het verder verzuren van het krantenpapier vertragen (dit is het verder afbrokkelen van de vezels binnenin het papier die broosheid en vergeling veroorzaken). Wil je die beschermende en bufferende werking behouden dan moet het zuurvrije papier na een tiental jaar vervangen worden. Een zuurvrije omgeving is niet de enige maatregel. Wat draagt er nog bij tot een zo goed mogelijke conservatie van de collectie?

- de collectie stof- en insectenvrij houden;
- bewaren bij een juiste temperatuur (15° bewaarplaats, 18° leeszaal) en een relatieve vochtigheidsgraad (50 à 55 %)⁽²⁾;
- de documenten niet of onnodig lang blootstellen aan het zonlicht;
- geen beschimmelde of aangetaste documenten plaatsen tussen de collectie;
- een juiste plaatsing van de stukken in acht nemen, bijvoorbeeld héél grote zware boeken moeten liggend bewaard worden, zoniet gaan ze kromtrekken;
- materialen verwijderen die tot roestvorming aanzetten, zoals paperclips, nietjes,...
- vermijden om sporen van lijm na te laten, bijvoorbeeld klevende memobriefjes, cellotape, etiketten;
- enkel zuurvrije plasticmapjes gebruiken;
- gebruikmaken van een spatel bij het manipuleren van broze documenten;
- katoenen handschoenen dragen bij het manipuleren van zeer waardevolle stukken zoals bijvoorbeeld een perkamenten boek.

Die regels zijn toepasbaar zowel vóór als ná de restauratie. Wanneer je die in acht neemt help je om het onherroepelijk beschadigen van documenten in de toekomst een beetje te beperken.

Het restaureren van de collectie

Uiteraard zijn er in een collectie zoals die van Amsab talloze stukken die om aandacht vragen. In elk departement wordt dan ook gekeken welke stukken prioriteit krijgen. In volgend overzicht probeer ik een globaal, kort beeld te geven van de te volgen restauratiestappen bij een document uit een bepaalde afdeling. De restauratie in detail beschrijven kan later aan bod komen aan de hand van een gerestaureerd document met foto's van vóór en ná.

De foto's bij dit artikel illustreren de meest voorkomende schades die je hier vindt aan boeken: losgekomen en kapotte ruggen, verdwenen borden (= kartonnen kaft), beschadigde boekblokken (= losgekomen bladen). De boeken worden gereinigd en hersteld. Kapotte ruggen worden ondersteund door een nieuw aangebrachte rug en losgeraakte boeken worden al naargelang opnieuw genaaid of gelijmd. Bij dit alles wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de aard en de kleur van het oorspronkelijke materiaal alsook de bindwijze. Buiten het herstellen van boeken voor de **bibliotheek** moet er ook nog aandacht geschonken worden aan talloze oude krantenreeksen. Deze zijn zo broos geworden dat ze geen manipulatie meer verdragen (zie voorbeeld conservering). Vooraleer de kranten op te bergen worden ze waar nodig eerst droog gereinigd.

Vanuit het **archief** komen er diverse documenten, gaande van boeken (verslagboeken, kasboeken,...) over kleine brochures tot losse en dubbelgevouwen documenten. Deze laatste zitten nogal eens vastgekleefd in schriftjes of boeken die door de archiefvormer werden gebruikt als drager. De waardevolle stukken qua beeld en inhoud worden er uitgehaald om ze in goede omstandigheden te bewaren. Ze worden vervangen door een getuige. Het losmaken op zich is een tijdrovend werk dat enkel toegepast wordt op stukken die in aanmerking kunnen komen voor een tentoonstelling of frequenter geraadpleegd worden. Dit zijn stukken die historisch relevant ingeschat worden. Ze zijn vaak ook broos en vertonen scheuren of vlekken. Deze documenten worden droog gereinigd, eventueel gewassen of gestrekt en hersteld met Japans papier. Indien nodig wordt een kleurenkopie gemaakt voor consultatie.

In de afdeling **iconografie** worden prenten, plannen, postkaarten, diploma's, menu's, enz. bewaard (althans wat papier betreft). Plannen (meestal bouwplannen) zijn doorgaans ook opgevouwen en vertonen vlug scheuren in de vouwen. Bovendien zijn ze dikwijls al hersteld geweest met cello tape van slechte kwaliteit of vertonen ze schadevlekken veroorzaakt door vocht; de kwaliteit van het papier is zeer uiteenlopend. Je hebt de bekende blauwdrukken met daarnaast de kalkplannen in verschillende kleuren

en diktes. Doch de meeste kalkjes zijn in zeer broze staat met het bekende afbrokkel-effect tot gevolg.

In die collectie plannen bevinden zich ook nog een aantal mooi uitgevoerde en ingekleurde geveltekeningen. Die zijn gemaakt op papier van zeer goede kwaliteit wat betekent dat ze zich lenen tot een vlotte restauratie.

Prenten durven nogal eens vast te zitten op karton van bedenkelijke kwaliteit. Daarom wordt dit verwijderd. Het zure karton en de gebruikte lijm tast de afbeeldingen aan. Ook hier geldt de regel dat waardevolle of mooie stukken voor tentoonstellingen intensief gerestaureerd worden.

De goed geconserveerde postkaartencollectie is een veel gevraagd en geraadpleegd medium, maar vraagt op restauratievlak weinig aandacht. Diploma's, menu's en aanverwante items zijn ook meestal in vrij goede staat en worden in het licht van een tentoonstelling nagezien en waar nodig gerestaureerd. Perforatiegaten door het opbergen van de documenten in een ringmap zijn een veel voorkomend euvel. Deze schade komt af en toe ook voor bij opgeplooides affiches.

De afdeling **affiches** bergt exemplaren van klein tot enorm groot. Ze komen vaak binnen in opgerolde of dubbelgevouwen toestand. Dit laatste geeft automatisch schade aan het papier. Zelfs de beste exemplaren krijgen dan een strekbehandeling, namelijk het opnieuw vlak maken. Oude tekstaffiches zijn heel broos en vragen om een extra behandeling. Door hun broosheid gaan ze vaak scheuren in de vouwen of gewoonweg kapot springen. Zij worden gewassen en ontzuurd en krijgen een drager van Japans papier.

Restauratiestappen

Bij al deze documenten zijn restauratieregels van toepassing die telkens weer naar voor komen.

Vooraleer je begint ga je bij elk document een watergevoeligheidstest doen. Op een klein onopvallend hoekje wordt gekeken of de kleuren en inkten reageren op een natgemaakt wattenstaafje. Bij een positief resultaat doe je de test nog eens over met alcohol. Indien het document ook op alcohol reageert mag je besluiten dat het papier niet vochtig mag gemaakt worden en blijft de restauratie zeer beperkt.

Het document wordt eerst droog gereinigd met gompoeder. Het oppervlaktevuil wordt weggenomen zodat dit niet meer doordringt in het papier, anders krijg je bruine verkleuringsranden als je het papier wast. Ik raad aan om met dit laatste niet zelf te gaan experimenteren! Het eventueel opgerolde of geplooides document wordt gestrekt door het te laten relaxeren. Hierbij ga je het papier héél traag en weinig bevochtigen. Je laat het opnieuw drogen tussen hollytex (een niet-klevende kunststofvezel) en vloeien en plaatst het gehele pakket tussen twee gladde planken en plaatst er extra gewichten op. Het gestrekte document kan indien nodig dan verder

behandeld worden, bijvoorbeeld het wegnemen van kleefband, het herstellen van scheuren met zuurvrije kleefband of Japans papier. Documenten die in slechte staat zijn worden gekleefd op een drager van Japans papier indien zich aan de achterzijde geen tekst bevindt. De afbeelding kan eventueel bijgekleurd worden als de witte vlek heel storend is.

Tot slot nog een bedenking:

restauratie houdt in dat je de beschadigde documenten niet nieuw of onherkenbaar maakt, maar integendeel zoveel mogelijk de ziel en de tijdsporen zichtbaar laat. Je zorgt er enkel voor dat ze opnieuw bruikbaar zijn voor consultatie of je gaat het verder afbrokkelende proces tegenhouden. Deze documenten zijn immers de getuigen van ons verleden en je moet ze aldus verder laten **leven**. Het blijft een boeiende opdracht!

(1) Verzekerde Bewaring (publicatie van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap) A. PECKSTADT, *Boeken & Boekbanden*, p. 9.

(2) *Inter Folia*, Brussel: KIK, p. 116.